

GULYÁS László
egyetemi tanár, habil.
VIRTUÁLIS INTÉZET KÖZÉP-EURÓPA KUTATÁSÁRA,
Szeged

professor
VIRTUAL INSTITUTE FOR CENTRAL EUROPE RESEARCH
Szeged, Hungary

HISTORIOGRÁFIA A SZINTÉZISÍRÁSHOZ 1:
AZ ÖSSZEOMLÁS KORA,
1918. október 31.–1920. március 1.

HISTORIOGRAPHY FOR SYNTHESIS 1.
THE AGE OF COLLAPSE,
31. OCTOBER 1918 – 1 MARCH 1920.

ABSTRACT

The important task of national-conservative-bourgeois historiography nowadays is to create of synthesis of the history of the „short Hungarian 20th century. The present study is one of the first steps in this work. It reviews Hungarian language literature dealing with the age of the collapse (31 October 1918–1920 March 1919).

Bevezetés

1990-ig a magyar történelemtudományt – ahogy a tudomány összes területét – az Aczél-féle Támogatott-Türt-Tiltott stratégia határozta meg. Így a nemzeti-polgári-konzervatív történetírás takaréklángon valahol a Türt és a Tiltott határán dolgozhatott. 1990 után a nemzeti-polgári-konzervatív irányzat lassan teret nyert, és az elmúlt 30 évben egyre erősebbé vált. Az irányzatot képviselő történészek kiváló könyveket és tanulmányokat írtak, konferenciákat tartottak. Ezen folyamatok egyik zászlóshajója volt a Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására (VIKEK, lásd a www.vikek.eu honlapot), és annak folyóirata a Közép-Európai Közlemények (KEK). A VIKEK és a KEK körül kialakult és megszilárdult szakmai (és

baráti) kulcsszerepet játszott abban, hogy a nemzeti-polgári-konzervatív történetírás felzárkózott a magát mainstreamnek kinevező poszmarxista-liberális-globális-LMBTQ történetírás mellé.

Úgy gondoljuk, hogy az eddig elvégzett szakmai munka mennyisége és minősége alapján kijelenthetjük, hogy megérett az idő arra, hogy megírjuk a „rövid magyar 20. század” nemzeti-polgári-konzervatív szintézisét, illetve ez alapján hozzájárassunk a kánonképzéshez.

Jelen tanulmány az első lépések egyike: az „*összeomlás korával, 1918–1920*” foglalkozó legutóbbi 5–10 év szakirodalom historiográfiáját összegzi. Ezt oly módon teszi meg, hogy a korszakkal foglalkozó, 2018 és 2023 között megjelent műveket dolgozza fel. Ehhez az alábbi 15 elemből álló csoportosítást alakítottuk ki:

- 1. Emlékiratok és naplók**
- 2. Forrásközlések**
- 3. Monográfiák**
- 4. Több szerzős művek**
- 5. Egyetemi tankönyvek**
- 6. Életrajzok**
- 7. Konferenciakötetek**
- 8. Tanulmánykötetek**
- 9. Kiskaté**
- 10. Reprint kiadványok**
- 11. Lokális kérdésekkel foglalkozó művek**
- 12. Helytörténeti kiadványok**
- 13. Múzeumi kiadványok**
- 14. Térképek**
- 15. Kronológiák és további kézikönyvek**

1. Emlékiratok és naplók

Trianon 100 éves évfordulója kiváló lehetőséget adott arra, hogy a magyar fő- és mellékszereplők, továbbá külföldi szereplők emlékiratai megjelenjenek. Ezen kötetek döntő része már korábban megjelent, csak nagyon kis hányaduk volt az, amely először került a széles olvasóközönség elé. A szerzők ABC-sorrendjében vegyük sorra ezeket.

1.1. A magyar főszereplők emlékiratai

Az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének utolsó vezérkari főnökének, Arz Artúr, emlékiratait – „*Harc és összeomlás*” címmel – Ligeti Dávid szakmai vezetésél adták ki. Ezen emlékirat kiadása azért volt fontos, mert egy olyan tábornok

szemével mutatja be a Nagy Háború hadtörténetét, aki a Monarchia 1200 főre rúgó tábornoki karából a legsikeresebb volt. Legfontosabb hadisikerei az alábbiak voltak: limanovai csata, a gorlicei csata, valamint a caporettoi áttörés. Itt jegyezzük meg, hogy Ligeti Dávid az emlékiratok kiadásához kapcsolódva „*Előre Arz*” címmel monográfiát is írt a tábornok teljes életútjáról. Ez a mű klasszikus életrajz, hősének születésétől annak haláláig mutatja teljes életútját.

Batthyány Tivadar, a Károlyi-kormány belügyminisztere a „*Beszámoló*” címet adta emlékiratának. Ezen művében gyakorlatilag teljes politikai pályafutásáról számot ad. A trianoni békediktátum létrejöttének szempontjából az emlékirat legérdekesebb része az, ahol alig hathetes belügyministerségéről (1918. október 31.–1918. dec. 12.) adott számot, hiszen ő belülről látta a Károlyi-kormány működését (sőt a döntések meghozatalában is részt vett). Annak a kormánynak volt tagja, amelynek súlyos hibái (pl. belgrádi katonai konvenció aláírása) és naiv hozzáállása a külpolitikához (hit a wilsonizmusban) jelentős mértékben járult hozzá ahhoz, 1919 januárjára az ország nagy része idegen katonai megszállás alá került. A könyvben Batthyány folyamatosan magyarázkodik a Károlyi-kormány által elkövetett hibák miatt. 1918 után Batthyány az egyik legfontosabb legitimista politikus, így emlékiratai fontos adalékokat nyújtanak a királypárti mozgalom történetéről is.

Míg a 100 éves évfordulóra kiadott könyvek nagy része a két világháború közötti időszakban már egyszer megjelentek, addig Egan Lajos emlékirata, amelynek címe „*Egan Lajos naplója. Impériumváltás Fiumében a kormányzóhelyettes szemével 1918–1920*” egészen napjainkig nem jelent meg, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos levéltárában pihent. Itt találta meg és rendezte sajtó alá a kötet szerkesztője Ordasi Ágnes. Egan Lajos valóban naplót írt, azaz bejegyzései kronológiai rendben követik egymást, sokszor napi rendszerességgel. A napló súlypontja értelemszerűen – hiszen Egan Fiumében tevékenykedett kormányzóhelyettesként – a városban történtek (a település vezetésének mindennapi problémái, például a fegyveres alakulatok és a lakosság viszonya), leírása. De emellett részletesen tárgyalja a városért folyó jugoszláv–olasz diplomáciai vetélkedést is. Külön érdekessége a naplónak, hogy időnként a Fiumében párhuzamos budapesti eseményekre is kitér. A kiadvány ismerete megkerülhetetlen azok számára, akik Fiume történetét tanulmányozzák.

Ifj. gróf. Andrássy Gyula, Az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó külügyminisztere „*A világháború problémái*” címmel írt egy fontos könyvet. Ebben széleskörű áttekintést ad azon folyamatokról, amelyek a világháború alatt az Osztrák–Magyar Monarchia bukása irányába mutattak. A könyv eredetileg 1916-ban jelent meg, de úgy véljük, helye van ezen ismertetőben, mert az akkor leírt gondolatai közül 1918 után számos beigazolódott. Sajnos másik fontos könyve, a „*Diplomácia és világháború*”, mely 1921-ben jelent meg, elkerülte a könyvkiadók figyelmét, pedig abban a Magyar Királyság szétzúzásának okait és folyamatát éles szemmel mutatja be.

Kozma Miklós 1918–1920-ban még nem volt az események főszereplője (csak 1935-ben lesz miniszter) de a békediktátum megszületésének időszakában nemzeti elkötelezettségű fiatal katonatisztként ott volt azokon a helyeken, ahol fontos dolgok történtek. Jól mutatja ezt, hogy 1919-ben Szegeden a Nemzeti Hadsereg propaganda- és védelmi osztályának vezetője, majd Horthy Miklós kabinetirodájának katonapolitikai referense volt. Így „*Az összeomlás 1918-1919-ben*” című könyve jól használható, ha a szemtanú szemével akarjuk megismerni a korszak történéseit. Különösen javasolható a kötet azoknak, akik Horthy Miklós felemelkedésének folyamatát szeretnék megismerni, hiszen a későbbi kormányzóval szegedi hónapjai alatt Kozma napi kapcsolatban állt.

Lukachich Géza tábornokként szolgált a világháborúban, 1918. október 26-tól ő volt Budapest katonai parancsnoka. Emlékiratait „*Magyarország megcsonkításának okai*” címmel írta meg. Könyvéből két állítást fontos kiemelünk. Egyrészt azt fejtegeti, hogy 1918 októberének utolsó hetében a teljes Nemzeti Tanácsot le kellett volna tartóztatni és tagjait azonnal rögtönítélő bíróság elé kellett volna állítani. Ezzel meg lehetett volna állítani az „öszirózsás forradalomnak” nevezett lázadást, és így Károlyi nem került volna kormányra. Lukachich kijelentette, hogy hajlandó lett volna a letartóztatást véghez vinni, csak hogy erre nem kapott felhatalmazást. (Zárójelben jegyezzük meg, hogy a letartóztatás fordítva történt meg: a Nemzeti Tanács tartóztatta le a tábornokot október végén). Az emlékirat másik fontos részlete, amely szerint soha nem bocsátható meg Károlyinak, hogy aláírta a belgrádi katonai konvenciót, leszerelte a hadsereget és ennek következtében kardcsapás nélkül kiszolgáltatta az országot az idegen katonai megszállásnak.

1.2. A magyar mellékszereplők emlékiratai és naplói

1.2.1. A Kárpátia Stúdió által kiadott emlékiratok

A centenáriumhoz kapcsolódóan a Kárpátia Stúdió – az egyik legjelentősebb vállaltan nemzeti-polgári-konzervatív értékeket képviselő kiadó – emlékiratok egész sorát adta ki. Ezek közös jellemzője, hogy szerzőik nem magas rangú, fontos beosztásokat betöltő elsővonalbeli politikusok, hanem másod- harmadvonalbeli vonalbeli szereplők, illetve egyszerű hétköznapi emberek (tanítók, papok, etc.), akik a saját „szűk” világukban éltek meg a békediktátum létrejöttének folyamatát. A könyvek szinte egytől egyik tiltólistára kerültek a kommunisták 1945 évi uralomra Vegyük ezeket sorra a szerzők ABC-sorrendjében:

Barabás Béla emlékiratai eredetileg 1929-ben, a románok megszállta Aradon jelentek meg, de ez nem jelenti azt, hogy szerzője kompromisszumot is kötött volna a leírtak tekintetében. A volt országgyűlési képviselő (1892-től egy év megszakítással összesen huszonöt éven át), főispán (1917–1918), az aradi kormány minisztere (1919 májusa), romániai magyar szenátor kötetének fejezetei lazán kapcsolódnak egymáshoz, az időrendi sorrendet is csak részben tartotta be. A me-

moárból megismerhetjük gyermekkorát, a régi Aradot, hogyan tette meg első lépéseit a politika felé egyetemistaként, különböző politikusi szerepeit a dualizmus idején. Trianon szempontjából A legrelevánsabb az „Arad az én hazám” és az azt követő „Az aradi magyar minisztérium 1919 május havában” című fejezetek. Különösen érdekes az „Arad az én hazám” fejezet vége, ahol leírja, hogy mivel Károlyi Mihály hívének számított, román segítséggel hogyan távolították el a főispáni székből. Míg „Az aradi magyar minisztérium...” fejezetből részletes képet kapunk az aradi kormány működéséről.

Bernhard Zsigmond (SJ) és Lányi Endre SJ jezsuita szerzetesek átérték a proletárdiktatúra 133 napját, megtapasztalták azokat a veszteségeket – emberi, anyagi, szellemi és lelki –, melyeket Kun Béla és elvtársai okoztak a magyar népnek. A könyv egy harmadik visszaemlékezést is tartalmaz Bernhard Zsigmond szintén jezsuita szerzetes tollából – címe *„Vértanúink a proletárdiktatúra alatt”* –, ebben beszámolt arról, hogy hogyan üldözték a kommunisták a papokat, illetve rögzítette, hogy 19 pap (ezek közül 8 fő a börtönben halt meg, illetve 11 főt konkrétan meggyilkoltak) életét vették el a kommunisták.

Özv. Cebrián Istvánné Vécsey Magdolna *„Örvényben. Napló a csehszlovák megszállástól a kommün bukásáig”* címmel adta ki naplóját. Vécsey Magdolna a 19. század egyik legjelentősebb konzervatív politikusának, Desseffy Emilnek (1814–1866) volt az unokája. A budapesti Sacré-Coeur (Szent Szív) zárda növendéke volt. Később Cebrian István gróffal kötött házasságot, aki azonban már 1895-ben elhalálozott. Az első világháború alatt – a Csillagkeresztes Rend tagjaként – jelentős karitatív tevékenységet fejtett ki. Az 1919-es összeomlás és a kommunista terror a felvidéki birtokán, Füleken érte, ahol szemtanúja és átéltője a cseh és a vörös katonák barbár cselekedeteinek. Ezeket az eseményeket mutatta be emlékirataiban.

Esterházy Miklós, gróf, illetve Podmaniczky György, báró visszaemlékezéseit *„Amikor a káosz ünnepe. Napló jegyzetek a királypucstól a vörös diktatúráig”* címmel adta ki a kiadó. A kötet két visszaemlékezést tartalmaz. Gróf Esterházy Miklós saját birtokán a Fejér vármegyei Csákváron (az Esterházy uradalom központjában élte át az összeomlás és a 133 napos kommunista diktatúra időszakát. Ezen időszak tapasztalatait már 1921-ben megírta. A kötet nagy értéke abban fogható meg, hogy kifejezetten Csákvárra és környékre koncentrált, így arról kapunk képet, hogy a vidéki Magyarországon mit jelentett a proletárdiktatúra.

A másik visszaemlékezést Podmaniczky György báró tollából származik. A báró 1918 őszén a budapesti honvédhuszár-kaszárnyában teljesített szolgálatot. Így katonatisztként szemtanúja volt, hogy a katonaság, milyen szerepet játszott az „öszirózsásnak nevezett forradalomban”, é azt követő hónapokban.

Gávai Gaal Jenő *„Katakizma 1918–1919–1920”* című visszaemlékezései” igazi értéke abban rejlik, hogy egy nagy fejezete a békediktatúma aláírást közvetlenül követő két évre vonatkozóan tartalmaz rendkívül érdekes részleteket. A közigazdász végzettségű és az 1918 előtti politikai életben aktívan résztvevő Gávai

Gaal (pl. 1878 –1892 között országgyűlési képviselő) 1920 után részt vett azon diplomáciai eseményekben, melynek eredményképpen az elszakításra ítélt Elek, Lőkösháza és Geszt mégis Magyarország keretei között maradt és nem került román impérium alá.

Révay Mór Jánosné emlékirata „*A bolsevizmus napjai. Naplójegyzetek 1918–1919*” címet kapta. A kötet szerzője a magyar kultúra egyik fontos szereplője Révai Mór felesége, akivel 1890-ben kötött házasságot. Az összeomlás időszakában aktív tevékenységet fejtett ki: tagja volt a Károlyi Mihályné által vezetett Magyar Nők Klubjának, majd 1918 őszén csatlakozott a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségéhez. Az ezen időszak alatt átélt élményeit írta meg naplójában.

Róna Lajos emlékiratai „*Ország a pácban. Egy újságíró az 1918–1919-es összeomlásban*” címmel jelentek meg. Róna Lajos 1900-as ével elején kezdte el újságírói pályafutását. Dolgozott Aradon, Nagyváradon és Szegeden. Nagyváradon a „Szabadság” című lap felelős szerkesztője, ebben az időszakban Kun Béla is a lapnál dolgozott. Róna három évtizedes újságírói pályafutásának történéseit 1930-ban írta meg „*Harminc év az újságírói pályán*” címmel.

A Kárpátia Stúdió kiadványa ezen kötet azon fejezeteit tartalmazza, amelyek, az 1918-1920-as évekkel foglalkoznak. Ezek közül különösen érdekesek azok az oldalak, melyeken az Antikommunista Comité Bécsben tevékenykedő tagjairól szemtanúként írt.

Szent-Gály-Faur Aurél emlékirata „*Máramarosszigeti napló.*” címmel jelent meg. A szerző a világháború éve alatt és azt követő hónapokban Máramarossziget főjegyzője volt, akit a város megszálló román csapatok 1919. május 5-én elmozdítottak hivatalából. Az emlékiratai a román megszállás történetét mutatják be.

1.2.2. Különféle kiadók által kiadott emlékiratok

A Trianon Múzeum „*Trianon Kiskönyvtár*” címmel egy 25 kötetes sorozat kiadását indította útjára. Általában egy-egy kötetben két kisebb emlékirat, illetve egy-egy beszéd (például Apponyi híres beszéde, melyet a békekonferencián mondott el Párizsban) került kiadásra. Sajnos azonban jelent kézirat lezárásáig (1923 ősze) a sorozatból csak 4 kötet – ezek pontos adatait lásd a tanulmány végén lévő bibliográfiába – jelent meg. Az eddig megjelent négy kötet alapján kijelenthetjük, hogy a sorozat szerkesztőjének, Szabó Pál Csabának, nincs szakmai koncepciója. Nem értjük például, hogy számos helyen megjelent Apponyi beszédet miért kellett újra kiadnia. Ráadásul kérdéses a hátralévő 21 kötet megjelenésének időpontja, és tartalma. Úgy nézz ki, hogy a projekt gazdája – Szabó Pál Csaba – sajnálatos módon és indokolatlanul félbehagyta a sorozatot. Úgy véljük, hogy ennek legfőbb oka szakmai hozzáértés hiánya.

1.2.3. Naplók

L. Balogh Béni két szerzőtárssal – Kunt Gergely és Schmidt Anikó – egy további forrásközlést is publikált, ennek címe: „*Trianon arcai. Naplók, visszaemlékezések, Levelek*” A kötetet címének megfelelően korabeli levelekből és naplók-ból, illetve később megírt visszaemlékezésekből állították össze a szerkesztők. A Magyar Királyság állampolgárait a trianoni határok meghúzását sokféleképpen érintette. Voltak olyanok, akik a győztesek táborába kerültek, míg mások (főképpen a kisebbségi sorsra ítélt magyarok) a vesztesekébe. A kötet nagy érdeme, hogy mindkét tábor tagjai által írt dokumentumok közül válogatott. Elolvashatjuk Marko Protić szerb ortodox esperes naplórészletét, amely a győztes szerb nemzet szempontjából mutatja be az 1918. novemberi, szabadkai impériumváltást, vagyis a szerb haderő bevonulását. Ezt követően Páldi Vilmos, felvidéki tanító feljegyzéseiből megtudhatjuk, hogy a szerző miképp élte meg – a csehszlovák légió bevonulása után szinte azonnal meginduló – atrocitásokat. A válogatás nagy érdeme, hogy arcot ad – ezért találó a kötet címe – korabeli hétköznapi embereknek, és a békediktátum megszületésének folyamatát (például a Magyar Királyság nagy részének megszállását) nem a politikusok, hanem az egyszerű emberek szemszögéből mutatja be.

1.3. Külföldi szereplők emlékiratai

A magyar fő- és mellékszereplők emlékiratai, naplói mellett különösen érdekes olvasmányok azon külföldi katonák, politikusok visszaemlékezései, akik Budapesten testközelből látták, hogy a magyar politikai elit hogyan cselekedett (vagy nem cselekedett) a Magyar Királyság érdekében ezekben (1918–1921) az években. Szakirodalmi ismereteink szerint két ilyen mű jelent meg a centenáriumra.

Az egyik külföldi katona, aki emlékiratokat készített, Harry Bandholtz tábornok volt, aki az antant Budapestre küldött ún. Szövetségekőzi Tábornoki Bizottságában az USA-t képviselte. Emlékiratainak – mely az alábbi címen jelent meg: „*A Bandholtz-napló*”, a nagyközönség számára legismertebb része, amikor elbeszéli, miként akarták kifosztani román katonai alakulatok 1919. október 5-én a Magyar Nemzeti Múzeumot. Bandholtz a hír hallatán azonnal a helyszínre sietett, s mivel kísérete nem volt, magával vitte lovaglópalcáját. Mire megérkezett, a múzeum bejáratánál már ott álltak a műkincsek elszállítására alkalmas teherautók, bent pedig a románok már pakolászták a múzeum kincseit. Az amerikai tábornok felsietett a múzeum lépcsőin, majd a szövetséges misszió nevében megparancsolta, hogy a románok azonnal hagyják el az épületet, s lovaglópalcájával a kijárat felé mutatott. Ezután a tábornok a Szövetségekőzi Tábornoki Bizottságban nevében lepecsételte a Magyar Nemzeti Múzeum főbejáratát. Így megakadályozta a Nemzeti Múzeum románok általi kifosztását. Ezen cselekedetért 1936-ban Budapesten szobrot ka-

pott, amely Ligeti Miklós alkotása és jelenleg a Szabadság téren áll. A fenti közismert epizód mellett a napló számos további részletet mutat be a román megszállás időszakáról.

A másik katona, aki emlékiratot készített Guido Romanelli olasz ezredes volt, mely az alábbi címet kapta: „*Küldetésem Magyarországon a Tanácsköztársaság és a román megszállás idején*”. A cím magyarzata egyszerű: az olasz alezredes a Kun Béla-féle bolsevik diktatúra időszakában – egészen pontosan 1919 májusában – érkezett meg Budapestre, hogy az olasz katonai misszió vezetőjeként képviselje Olaszország érdekeit. Így emlékirata a 133 napig tartó bolsevik diktatúra történetének tanulmányozásához nyújt fontos információkat. Romanellit 1919 novemberében rendelték haza Olaszországba, így emlékirataiban Budapest román megszállásról is részletesen írt. Emlékiratainak legérdekesebb része, amelyben Kun Bélával történő személyes megbeszéléseiről számolt be. Ezekben nem túl pozitív képet festett a diktátorról, például megjelenését (öltözködés, ápoltság, kisugárzás) kimondottan ellenszenvesnek ábrázolta, német nyelvtudását is erős kritikával illette. Az emlékiratainak egy nagyon feszült része, amikor az alezredes elmondja, miképp tudta megmenteni az 1919. június 24-én kitört – a magyar proletárdiktatúra ellen szervezett, gyorsan elfojtott – felkelés résztvevőinek, köztük a Ludovika Akadémia növendékeinek életét. Szintén fontos és érdekes részleteket ismerhetünk meg Romanelli tollából arról, hogy a diktatúra bukásakor Kun Béla és népbiztos társai hogyan menekültek Bécsbe. Az alezredes ezen időszak összes fontos szereplőjével (beleértve Horthy Miklóst is) találkozott, sőt nagyon sokszor tárgyalt is. Mind a partnerekről mind a tárgyalásokról nagy részletességgel írt. Könyve kiváló segítség ahhoz, hogy rekonstruáljuk a korszakot.

2. Forrásközlések

2.1. Különbőféle kiadók által kiadott forrásközlések

A békediktátum teljes szövegét több kiadó (Szépmíves Könyvek, Erdélyi Szalon) is kiadta. Dicsérendő módon L. Balogh Béni – már említett naplók kiadása mellett –, önálló forrásközléssel is jelentkezett. Kötetében, mely az „*Erdélyből jelentjük*” címet kapta, a Károlyi-kormány nemzetiségi minisztériumának anyagából válogatott. Ezzel jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy betekintést nyerjünk Jászi Oszkár súlyos kudarccal zárult nemzetiségi politikájának alakulásába.

Kövér István forrásközlő kötete 22 dokumentumot (pl. a vármegyében működő Forradalmi Törvényszékek jegyzőkönyveit) tartalmaz, melyek alapján részletes képet nyerhetünk arról, hogy hogyan valósult meg a proletárdiktatúra Vas vármegyében.

Popély Árpád – Simon Attila forrásközlése – „Akaratunk ellenére...” – Dokumentumok a csehszlovákiai magyarság történetéből 1918 –1922 –, fontos dokumentumokat mutat be arról az időszokról, amikor a Felvidékből Szlovénia lett.

Zeidler Miklós kötete (a 2010-ben megjelent kötet 2. kiadása) elsősorban dokumentumgyűjtemény, azaz egykorú forrásokat közöl, de tartalmaz szakirodalmi bibliográfiát (bár ez elég egyoldalúvá sikeredett), sőt több szemelvényt közöl. Ezek válogatása szintén egyoldalúvá sikeredett.

2.2. „A Trianon dokumentumok és tanulmányok” sorozatban megjelent forrásközlések

A forrásközlések feladatát az „MTA BTK Lendület Trianon 100 Kutatócsoportja” vállalta fel. Munkájuk eredményeképpen jelen kézirat lezárásáig (2023. március 1.) hat kötet látott napvilágot. Hornyák Árpád a szerb, Juhász Balázs az olasz, Glant Tibor az USA, L. Balogh Béni a román, Simon Attila a csehszlovák és Wintermantel Péter és japán szerzőtársa Umemmura Yuko a japán diplomáciai anyagokból állított össze forrásközlő kötetet.

Külön ki kell emelnünk és meg kell dicsérnünk Wintermantel Pétert, aki valóban olyan forrásanyagot válogatott össze, melyet a magyar történészek eddig nem ismertek. Kijelenthetjük, hogy kötete hiánypótló mű, sőt igazi unikum és így a sorozat legértékesebb darabja!

Sajnos a kötetek terjedelme – értsd ez alatt a közölt dokumentumok száma – viszonylag csekély. Különösen vékonyra sikeredett az olasz diplomáciai iratokat közlő kötet, amely 110 oldalon mindössze 114 dokumentumot közöl. Összehasonlításképpen érdemes megemlítenünk, hogy Réti Ervin az 1936 és az 1941 közötti olasz–magyar diplomáciai kapcsolatokról 2007-ben egy olyan forrásközlést (Olasz diplomácia dokumentumok Magyarországról), adott ki, amely 623 oldalon 873 dokumentumot közölt.

Ráadásul úgy véljük, hogy a sorozat jelen formájában nagyon csonka, véleményünk szerint az alábbi témakörök érdemelnének meg egy-egy önálló kötetet: horvát iratok, szlovén iratok, osztrák iratok (különös tekintettel Nyugat-Magyarország kérdésére), Kárpátalja sorsának alakulásával foglalkozó iratok, a brit béke-delegáció anyagai, a francia békeküldöttség anyagai.

3. Monográfiák

3.1. Monográfiák magyar történészek tollából

Rendkívül súlyos mondattal kell kezdnünk ezen alfejezetet. A békediktátum teljes történetéről a „magyar történész „céh” tagjai közül senki nem írt klasszikus művet! Klasszikus alatt az értendő, hogy az adott kötet részletesen bemutatja Trianon esemény- diplomácia- és hadtörténetét.

Ablonczy Balázs 2020-ban megjelent könyve – „*Ismeretlen Trianon. Az összeomlás és a békeszerződés története, 1918–1921*” – nem tekinthető klasszikus feldolgozásnak. Gyakorlatilag teljesen hiányzik belőle a klasszikus történeti

munkákra jellemző diplomácia-, had- és esemény történeti lánc. A történetek ismeretése erősen töredezett, nagyon hiányos, így nem áll össze egységes kronológiai szállá. Ezt maga a szerző már a kötet címében elismeri, amikor a Trianon „története” helyet a „történetei” kifejezést használja. Ez a szóhasználat csak látszólag apróság, valójában komoly súlya van, azt jelenti, hogy a könyv mozaikokra törik szét. A kötet ahelyett, hogy egy logikai lánc – mondjuk lehetne ilyen a kronológiai – mentén felvázolná a békediktátum történetét, egyfajta szubjektív történetmesélés. A hangsúly a „mesélésen” és a „szubjektív” jelzőn van, a szerző saját ízlésének szerint szabadon válogat a békediktátum történetének eseményei közül. Megismételve minősítésünket a kötet nem klasszikus történeti munka (kísérletnek érdekes (sőt több recenzió – például Romsics Ignác – értékesnek minősíti), inkább társadalomtörténeti műnek kell elkönyvelnünk

A békediktátum teljes történetének megírása helyett több történész arra vállalkozott, hogy megírja egy-egy részprobléma (pl. egy-egy határ) kialakulásának történetét. Vegyük sorra ezeket a szerzők ABC-sorrendjében.

Ablonczy Balázs 2022-ben megjelent könyvében – *Száz év múlva lejár? Újabb Trianon Legendák.* –, még jobban eltűnik az időrend, de nem alkalmazza a tematikus elvet se. A szerző gyakorlatilag a 2010-ben kiadott könyvének (Trianon legendák) technikáját alkalmazza. Ennek lényege: keress meg egy az 1920-1930-as években a sajtóban és/vagy közbeszédben terjedő történetet Trianonról. Nevezd el mítosznak/legendának. Ezután jelentsd ki, hogy ez a „legenda” napjainkban is élénken él, sőt vannak olyan történészek, akik ebben hisznek. Tegyé úgy mintha ezek a legendák meghatároznák a nemzeti-polgári-konzervatív oldal történetírását. Mikor felépítetted ezen értelmezési keretet, saját megkérdőjelezhetetlen szakmaiságodra hivatkozva „ex cathedra” érvekkel cáfold meg. Ezt nevezd el mítoszrombolásnak, és máris kész az „új eredményeket” tartalmazó könyv.

Hatos Pálnak az őszirózsás forradalomról írt könyvében – *Az elátkozott köztársaság* –, a szerző éles szemmel jól definiálja és veszi számba azokat a kihívásokat, amelyekkel a Károlyi-kormánynak szembe kellett néznie. Viszont arra a kérdésre, hogy vajon a miniszterelnök (később köztársasági elnök) és hívei helyes válaszokat adtak-e a megoldandó problémára, Hatos kifejezetten Károlyit felmentő következtetéseket fogalmaz meg. Például ezt teszi a belgrádi katonai konvenció és az abból következő lépés, a haderő leszerelésének kérdésében. Gyakorlatilag Károlyi alapvetően pozitív figuraként jelenik meg a kötetben, sőt nem egy helyen szinte hérosszá nemesedik. Még nagyobb probléma a könyvvel kapcsolatban, hogy Hatos nem szakít az erősen marxista töltetű „polgári demokratikus forradalom” fogalommal, illetve erősen érződik írásán az osztályszemléletű marxista történetírás hatása. Erre nézzünk kettő apró, de jellemző példát: Lukachich Gézáról, mint „keménykezü” tábornokról írt, míg Linder Bélát „derék katonaként” jellemezte.

Hatos másik könyve a *Rossz fiúk világförradalma - Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság története* című könyve már címében is mutatja a szerző

azon törekvését, hogy relativizálja a proletárdiktatúra történéseit. A legtöbb embernek a „rossz fiúkról” Rejtő Jenő szélhámós, de mégis szerethető hősei jutnak eszébe. Véleményünk szerint Kun Béla, Szamuely Tibor és elvtársaik nem „rossz fiúk” voltak, hanem véres kezű gyilkosok. A könyv nemcsak címében, hanem egész tartalmában a relativizálást szolgálja. Sőt bujtatott formában az 1990 előtti marxista toposzokat csempészi vissza a magyar történetírásba.

Raffay Ernő 2023-ban megjelent könyve, melynek címe „*Mr. Trianon. Scotus Viator; a magyarok legnagyobb ellensége*” nagy csalódás. A cím alapján azt várjuk, hogy a szerző bemutatja Seton-Watson (alias Scotus Viator), azon tevékenységét, melyet a trianoni békediktátum megszületése érdekében folytatott. Ehelyett kapunk egy rövid áttekintést Seton-Watson 1914 előtti tevékenységéről, és ezen a ponton a könyv véget ér. Pedig a magyar állam szempontjából az igazi történet 1914 után vette kezdetét. Két dolgot kellett volna Raffaynak megírnia, annak érdekében, hogy könyve ne maradjon ilyen elképesztően csonka. Egyrészt be kellett volna mutatnia Seton-Watson első világháború alatti monarchia-ellenes tevékenységét, külön kitérve az általa alapított „New-Europe” című lap szerepére az Osztrák-Magyar Monarchia szétzúzásában. Másrészt szintén fel kellett volna vázolni, hogy Seton-Watson a párizsi békekonferencián hogyan járult hozzá az igazságtalan magyar határok megszületéséhez. Ezekről azonban egyetlen egy szót sem a szerző. Mindezek miatt a könyvet kifejezetten gyengének kell minősítenünk.

Révész Tamás könyvének címében – „*Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadserege 1918–1919-ben*” – egy nagyon fontos kérdést tett fel. Azt sugallta, hogy megvizsgálja, hogy a Károlyi-kormány miért szerelte le a magyar hadsereget 1918 őszén. Csakhogy a kérdéskör kiindulási pontját – meg kellett-e kötni a belgrádi katonai konvenciót, avagy Károlyi súlyos hibája volt annak aláírása – a szerző megkerüli, gyakorlatilag nem válaszolt a saját maga által feltett kérdésre.

Károlyi Mihály „ballépéseinek”, felelőségének kérdése, az ezzel kapcsolatos történelmi állásfoglalás megkerülése, illetve annak marxista interpretációjának burkolt köntösben történő megjelenítése más szerzőkre is jellemző.

Romsics Ignác „*A trianoni békeszerződés*” című könyve a 2001-ben megjelent könyvének változatlan újra kiadása. Sajnálatos, hogy Romsics könyvének első kiadása eltelt 20 év új kutatási eredményeit nem dolgozta be könyvébe. Pedig nagyon vártuk tőle, hogy a magyar történetírás kiemelkedő tagjaként a 100 éves évfordulóra egy új szintézissel álljon elő. Nagyon sajnáljuk, hogy ez elmaradt.

Romsics Ignác 2022-ben megjelent könyve – *Erdély elvesztése 1918–1922* –, viszont valóban új szintézise a kérdéskörnek. A szerző széleskörű forrásbázisra, illetve korábban megjelent könyveinek több fejezetére támaszkodva írta meg a címben jelzett időhatárok kereti között Erdély kétszeri elcsatolásának (Trianon 1920, Párizs 1947) és egyszeri visszacsatolásának (második bécsi döntés) történetét.

Simon Attila könyve – „*Az átmenet bizonytalansága. Az 1918/1919-es impériumváltás Pozsonytól Kassáig*” –, a centenáriumi megjelent monográfiák kiemel-

kedően magas színvonalú könyve. A szerző jelentős forrásanyagot felhasználva, egy jól felépített logikai ív mentén beszéli el azt az eseményt sort, melynek eredményeképpen az 1918 előtti Felvidék lakói a Magyar Királyság állampolgáraiból csehszlovák állampolgárokká váltak. Különösen fontosnak tartjuk, hogy a szerző megírja az államfordulat helyi színen lezajlott eseményeit (például Kassa kétszeri megszállását) és ezen lokális történetek elbeszélésével hozzájárul ahhoz, hogy a „nagy történetet” jobban megértsük. A könyvet ezért tarjuk értékes munkának.

Vizi László Tamás könyve – *„A kényszernek engedve. A trianoni békediktátum aláírása és ratifikációja, 1920”* – a békeszerződés szövegének átvételétől (1920. január 15.), annak ratifikációjáig (1920. november 15.) mutatja be a történeteket. Az „Elutasítás, időhúzás vagy aláírás?” című nagy terjedelmű fejezetben részletesen bemutatja azokat a vitákat, melyeket a magyar kormány folytatott az aláírás kérdéskörében. Külön kitérve az aláírók személye körül kibontakozó éles vitákra. A következő fejezetben az két aláíró – Benárd Ágost és Drasche-Lázár Alfréd 1920-ig megtett életútját vázolja fel, illetve ismerteti, hogy hogyan zajlott le az aláírás folyamata. Külön kitérve olyan részletekre, mint „az ócska, rozsdás, puhaszárú szállodai toll” históriája.

Ezt követően ismét egy nagy terjedelmű fejezet következik „A trianoni békediktátum ratifikációja” címmel. Az alfejezet szigorú időrendben követik egymást: az olvasó egy-egy alfejezetben nyomon követheti, hogy hogyan alakult a ratifikációval kapcsolatos magyar álláspont 1920 nyarán, szeptemberében, októberében és végül eljutunk a november 15-ig amikor a Nemzetgyűlés harmadszori olvasatban, hozzászólás nélkül a Nemzetgyűlés elfogadta.

A könyv azonban nem fejeződik be ennél a pontnál. A szerző a két aláíró – Benárd Ágost és Drasche-Lázár Alfréd 1920 utáni pályafutását is felvázolja. Külön felhívja a figyelmet arra a közkeletű hibára, mely szerint a két aláíró jelentéktelen és súlytalan személyiség. Valójában – mondja Vizi –, mindketten fontos szereplői voltak a magyar politikai életnek. Külön érdekessége a könyvnek, hogy ismerteti Benárd Ágost 1948. évi Népbíróvási perét

3.2. Magyar nyelven megjelent monográfiák külföldi történészek tollából

Bryan Cartledge könyvében – *„Trianon egy angol szemével”* – egy külföldi történész szemével mutatja be a trianoni békediktátum születését. A könyv két százból épül fel: egyrészt a szerző széles tablót rajzol a békekonzferencián részt vett győztesek érdekezérelt döntéseinek okairól, s következményeiről. Másrészt a sorsfordító eseményeket két magyar politikus életútjába ágyazva ismerteti. Az egyikük a naiv („Wilsontól wilsoni békét!”), alkalmatlan vezetőt megtestesítő Károlyi Mihály, aki a magyar történelem legválságosabb napjaiban tehetetlenül tűrte, sőt a belgrádi katonai konvenció aláírásával elősegítette, hogy a születőfélben lévő szomszéd államok (a cseh, a délszláv és a román) megszállják a Magyar Királyság

területének nagy részét. A másik Bethlen István, aki a tragédia után levezényelte a megcsönkített ország talpra állását.

Roman Holec – szlovák történész – „*Diadal és katasztrófa - Trianon egy szlovák történész szemével.*” – című munkája, mint azt címében is ígéri a szlovák álláspontot mutatja. A magyar és a szlovák álláspont éles szembenállását már a szerző által választott cím is tükrözi: hiszen Holec szerint a békediktátum szlovák szemszögből diadal volt, míg magyar szempontból katasztrófa. Így a címadással egyetértünk. Sőt annak is örülünk, hogy Holec több helyen is megemlíti, hogy a magyarok részéről indokoltnak tartja a békediktátum szó használatát. Viszont nem tartjuk korrektnek, hogy az álláspontjához közelálló magyar történészek álláspontját helyesnek minősíti, és megdicséri őket, míg azokat a magyar történészeket, aki valójában a magyar álláspontot képviselik ledorongolja. Majd kijelenti, hogy Trianon már régen volt, nem kell róla írni, tekintsünk közösen a jövőbe. Örülünk, hogy Holec könyve magyarul megjelent, de álláspontjával vitatkoznunk kell.

3.3. Amatőrök monográfiái

Végezetül szólnunk kell még azokról a szerzőkről, akik nem a történész céh tagjai (pl. egyikük főállásban egy utazási iroda tulajdonosa), de ennek ellenére arra vállalkoztak, hogy megírják Trianon teljes történetét. Ilyenek Drábik János (közíró), Dr. Dobó Attila (nyugdíjas orvos), Bánhegyi Ferenc (történelemtanár), Batár Zsolt Botond (amatőr történész), Földi Pál (katonatiszt). Ezen könyvek közös jellemzője, hogy a szerzők kijelentik, hogy az eddigi a Trianon kérdéskörben megjelent könyvek erősen elfogultak baloldali irányba (ez teljes mértékben igaz az 1990 előtt megjelent marxista művekre, illetve kisebb-nagyobb mértékben igaz az 1990 után megjelent könyvek egy jelentős részére). Ezt követően célként tűzik ki maguk elé, hogy megírják Trianon „oknyomozó”, illetve „igaz történetét”, és „vadatújj konklúziókat” fognak levonni. Csakhogy ezen könyvek bibliográfiáját tanulmányozva az látjuk, hogy nagyrészen az általuk elítélt könyvekből állítják össze „új” szintézisüket”. Mindezt teszik úgy, hogy nem ismerik történész szakma módszertanát (például forráskritika) és a történetírás szabályait. Kár azért a papírért és nyomdafestékért, melyek használata révén ezek a „könyvek” megszülettek.

4. Többszerzős művek

Ezen kategóriában, mind a történész szakmában, mind a széles olvasóközönség körében „*A hétkötetes*” néven ismertté vált sorozat – a hivatalos és jóval hosszabb elnevezés így hangzik: „*A trianoni békediktátum története hét kötetben*” – a listavezető.

A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására (alapítva 2006-ben) 2018-ban indította el azon könyvsorozatát, melynek célja azt volt, hogy megalkossa a trianoni

békediktátum történetének magas színvonalú szintézisét. Az azóta eltelt időben „A hétkötetesből” az alábbi négy kötet jelent meg:

- I. kötet: Trianon Nagy Háború alatti előzményei, az Osztrák–Magyar Monarchia bukása 1914–1918
- II.1. kötet: A katonai megszállástól a magyar béke delegáció elutazásáig 1918–1920. A Magyar Királyság összeomlása és megszállása.
- II/2. kötet: A katonai megszállástól a magyar béke delegáció elutazásáig 1918–1920
A párizsi békekonferencia és Magyarország
- III. kötet: Apponyi beszédétől a Határmegállapító Bizottságok munkájának befejezéséig
- IV. kötet: Térképek a trianoni békediktátum történetéhez
- V. kötet: Párhuzamos Trianonok, a Párizs környéki békék. Versailles, Saint-Germain, Neuilly, Sèvres, Lausanne és a versailles-i békerendszerhez kapcsolódó

A köteteket ismert és elismert történészekből álló csapatok alkották meg. Az I. kötet alkotógárdája 31, a II/2 köteté 23, a III. kötet 18, a IV. köteté 3, az V. köteté 19 történészből állt. Ők valamennyien Trianon történeke egy-egy részterületét kutatják elmélyülten. Mivel a kötetek szerzői gárdája a mű tematikájának függvényében sok helyen változik (de azért némi átfedés is van) eddig valamivel több mint fél száz történész járult hozzá a szintézis megalkotásához.

5. Egyetemi tankönyvek

Szakirodalmi ismereteink szerint mindössze egyetlen egyetemi tankönyv született meg a 100 éves évfordulóra. A Szegedi Tudományegyetemen hosszú időn keresztül nem volt önálló Trianon kurzus, a történelem tanár-jelöltek és a leendő történészek úgy kaptak diplomát, hogy tanulmányaik során jóformán semmit nem tanultak a békediktátumról. Ez a helyzet 2017 őszén változott meg, amikor szabadon választható kurzusként elindulhatott ezen a békediktátum történetének oktatása az egyetemen.

Az ezen kurzuson elhangzott előadások írott, szerkesztett, tudományos apparátussal felszerelt változata jelent meg „*Trianonról közérthetően. Tizenkét előadás a nemzeti, polgári, konzervatív történetírás jegyében*” címet viselő kötetben. Az előadásokból, és az abból megszülető könyvfejezetekből tízet Gulyás László és egyet-egy Szávai Ferenc és Vizi László jegyezt.

6. Életrajzok

Az 1918 októberének fontos szereplői közül egyről készült életrajz: az október 31-én meggyilkolt miniszterelnökről, Tisza Istvánról. Szidiropulosz Archimédesz „*Küzdelem utolsó vérig*” címmel írt életrajzot róla. A kötet nem hagyományos életrajz – azaz nem elégszik meg azzal, hogy kronológiai sorrendben bemutatja hősének életútját –, hanem egy újszerű szempont mentén vizsgálja azt meg. A szerző a cselekvés mögötti okokra helyezi a hangsúlyt, arra keresi a választ, hogy Tisza hosszú politikai pályafutásának különböző állomásain (egyszerű képviselő, pártelnök, házelnök, miniszterelnök) melyek voltak tevékenységének, beszédeiének, döntéseinek mozgatórugói. Az ezekre adandó válaszok kifejezetten primér forrásokon (Tisza levelei, beszédei, etc.) alapulnak. Mindezek következtében a könyv jelentős mértékben meghaladja a marxista és liberális történetírók ideológiaiag erősen elfogult munkáit. Kijelenthetjük, hogy a kötet a nemzeti, polgári, konzervatív történetírás fontos darabja.

Szakirodalmi ismereteink szerint a korszak (az 1918. október 31-én hatalomra került Károlyi Mihálytól, a trónjától 1921 októberében trónjától megfosztott IV. Károly királyig) szereplői közül mindössze egy életrajz született: Nánay Mihály dolgozta fel Habsburg József főherceg életútját. A könyv különlegességét az adja, hogy jelentős mértékben József főherceg naplójára épül, melyet a család bocsátott a szerző rendelkezésére. A békediktátumhoz vezető folyamat szempontjából a könyv „*Kormányzóként az ország élén (1919. augusztus 6–24.)*” című fejezete a legfontosabb, mert részletesen bemutatja, hogy az antant miért és hogyan nem engedte, hogy József főherceg kulcsszerepet játsszon az ország talpra állításában.

Arra, hogy miért mindössze csak egyetlen életrajz született meg a korszak meghatározó szereplőiről nem tudunk magyarázatot adni. Csupán azt tudjuk rögzíteni, hogy a korszakkal foglalkozó történészek nem szeretnek életrajzot írni. Pedig a békediktátum történetével kapcsolatban bőven van adósság, fontos lenne megírni az alábbi személyek életrajzát nemzeti-polgári-konzervatív szemszögből: Károlyi Mihály, Jászi Oszkár, Kun Béla, Apponyi Albert, Friedrich István, Huszár Károly, Simonyi-Semadam Sándor, IV. Károly, és sor még hosszan folytatható.

7. Konferenciakötetek

Nagy valószínűséggel az ebbe a kategóriába tartozó kötetek képezik a centenáriumra megjelent könyvek legnépesebb táborát. Ennek magyarázata egyszerű: szinte minden olyan magyar egyetem, ahol történész- és történelem tanárképzés folyik megrendezte saját Trianon-konferenciáját. Ugyanez mondható el, kutatóintézetekről – VERITAS Intézet, Magyarorsággkutató Intézet, etc. – is. Az is valószínű, hogy a levéltárosok rendezték a legtöbb konferenciát, a Magyar Nemzeti Levéltár országos konferenciája mellett az egyes megyei (ma már vármegyei) levéltárak is

rendeztek konferenciákat, arról, hogy szűkebb páttriájukat, hogyan érintette Trianon.

Sőt a történelemtudomány mellé felzárkóztak más tudományok művelői is. Önálló konferenciát rendeztek például a statisztikusok (Központi Statisztikai Hivatal) és a geográfusok (MTA X. osztály). A magyar kultúra zászlóshajója, a Magyar Nemzeti Múzeum szintén nagyszabású konferenciával emlékezett meg a centenáriumról. Mindezek mellett számos település a nagyvárosoktól az egészen kicsi településekig, továbbá rengeteg civil egyesület szintén rendezett Trianon konferenciákat. Statisztika hiányában pontos számukat nem tudjuk, de becslések szerint legalább félezer ilyen konferencia került megrendezésre 2018 és 2020 között.

A legtöbb esetben az ezeken a konferenciákon elhangzott előadások írott, szerkesztett, tudományos apparátussal (lábjegyzetek és bibliográfia) változatait konferenciakötetben a szervezők kiadták. Ezek külsője (kemény versus puha borító, a papír minősége, a grafikai megoldások) és belbecse (voltak-e lektorálva az előadások) minőségi szempontból igen eltérő. Általános szabályként elmondható, minél nagyobb konferenciaszervező (egyetem, országos jelentőségű kutatóintézet) állt egy-egy konferencia és az abból kinövő konferenciakötet mögött a könyv mind szakmailag, mind formailag egyértelműen magasabb színvonalú.

A számos konferenciakötet közül, hármat – pontosabban három olyat, említünk meg, amelyek alapját egy-egy konferenciasorozat adta.

Elsőként említjük a legtöbb konferenciából – eddig hat ilyen esemény került megrendezésre – álló konferenciasorozatra épülő köteteket, melyek a „*Trianon és a magyar felsőoktatás I-V.*” címet viselik. A konferenciasorozat és a kötetek a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár által 2017-ben elindított „*Trianon hatása a magyar felsőoktatásra*” elnevezésű kutatási projekt – vezetője Ujváry Gábor – eredményeire épül. A tanulmányok – összesen 64 tanulmány – azt vizsgálják, hogy mennyiben változtatták meg a magyar felsőoktatást az 1918 és 1920 közötti területi elcsatolások, miként hatottak ezek a két világháború közötti felsőoktatás-politikára, az oktatói gárda és a hallgatóság összetételére, egyesületi életére, politikai aktivitására.

Másodikként említjük, az „*Tudományos konferenciák az Országházban*” elnevezésű hosszú múltra visszatekintő rendezvénysorozatnak a centenáriumhoz szorosán kapcsolódó 2019 és 2022 között megrendezett négy konferenciájára épülő köteteket. A négy konferencia elhangzott előadásokból jelen kézirat lezárásáig három kötet látott napvilágot (a negyedik kötet még szerkesztés alatt áll). Az eddigi kötetek az alábbi címmel jelentek meg: „*1918 – A Nagy Összeomlás*”, „*...minden édennek neve vad poklokat büvöl...*”, „*A Magyar Tanácsköztársaság*”, „*A Nagy Szétesés*”. A három kötet szerkesztői – Hermann Róbert, Ligeti Dávid, Vörös Boldizsár – összesen 40 tanulmányt gondoztak. A szerzők köre lefedi a kérdéskörrel különféleképpen gondolkodó történészek teljes skáláját.

Harmadikként említjük meg a Székesfehérvár Megyei Jogú Város Trianon Centenárium Emlékbizottsága – elnöke Vizi László Tamás – által rendezett konferenciasorozatot, mely négy konferenciát foglalt magába. Az ezen konferenciákon elhangzott előadások írott, szerkesztett, tudományos apparátussal ellátott változata jelent meg 2022 februárjában az „Összeomlás, *Terror, Trianon*” című kötetben, mely összesen 26 tanulmányt foglal magába. A kötet formai kivitelezése nagyon elegáns.

Terjedelmével kiemelkedik a konferencia kötetek a Barna Attila által szerkesztett kötet – Trianon 100. Tanulmányok a békeszerződés centenáriuma –, 39 tanulmányt közöl.

Számos további konferenciakötetet kellene megemlítenünk, de terjedelmi korlátjaink miatt példaként csak egyet tesszük ezt meg: A Károli Gáspár Református Egyetem 2020. november 20-án rendezett egy konferenciát „*Trianon utóhatások(k), következmények*” címmel. A konferencián 15 ismert és elismert történész (Anka László, Bene Krisztián, Ligeti Dávid, Popély Gyula, Szávai Ferenc, Ujváry Gábor, Vizi László Tamás, etc.) tartott egy-egy előadást. Ezek írott verziói jelentek meg konferenciakötetként.

8. Tanulmánykötetek

A tanulmánykötetek közül fontos megemlítenünk a nemzeti-polgári-konzervatív számos kiváló történészt felvonultató „*Trianoni Szemle Emlékkönyv 2020*” című kötetet, melyet Szidiropulosz Archimédész szerkesztett. A kötet mind formailag (keménykötés, jó minőségű papír, fényképek), mind tartalmilag színvonalas. A szerzői csapatot 50 fő alkotja, ezek között találunk a Trianon problematikáját magas szinten kutató történészeket (Gulyás László, Koszta István, Ujváry Gábor) a fiatal feltörekvő történész generáció tagjait (Kőő Artúr, Nyári Gábor) hadtörténészeket (Babucs Zoltán, Kovács Vilmos), történelmi témákban gyakran publikáló újságírókat (Domonkos László) néprajzosokat (Andrásfalvy Bertalan), költőket (Döbrentei Kornél) és számos művészt.

A tanulmánykötet kiválóan reprezentálja azt a nemzeti-konzervatív-polgári tudományos hálózatot, melyet a Trianoni Szemle folyóirat 2009-től felépített és jelenleg is működtet.

9. Kiskaté

Ez a műfaj kimondottan unikum a centenáriumba megjelent művek között. Kezdeményezője a Trianoni Szemle alapító főszerkesztője, Szidiropulosz Archimédész, aki úgy gondolta, hogy a 100 éves évfordulón ki kell adni egy olyan könyvet, amelyből honfitársaink könnyen megérthetik, megtanulhatják a békediktátum történetét. Ennek érdekében a kötet szerkesztője Gulyás László a tanítás legősibb

technikájához a kérdés-felelet módszerhez – talán már az ősemler is ezt használta a történelem hajnalán – nyúlt vissza. Ezt a módszert a keresztény egyház az ún. kiskaté formában emelte magas szintre, évszázadokon keresztül használva azt. Ezt követve kötet szerkesztője 101 kérdést tett fel a békediktátumról. Nézzünk néhány tipikus kérdést: Hogyan nézett ki az Osztrák–Magyar Monarchia területi struktúrája 1914-ben? Hogyan ígérte oda Romániának Erdélyt és Kelet-Magyarországot az antant? Hogyan született meg és mit tartalmazott a belgrádi katonai konvenció? Hogyan szállták meg a románok Erdélyt? Ki volt és milyen szerepet játszott a magyar határok kialakításában Clemenceau? Mi volt Apponyi beszédének gondolatmenete?

A szerkesztő a 101 kérdés megválaszolására a Trianonnal foglalkozó kutatók közül 20 ismert és elismert történészt kért fel. A kiváló történészekből álló szerzői gárda – Anka László, Babucs Zoltán, Bene Krisztián, Demkó Attila, Dévavári Zoltán, Domonkos Endre, Gulyás László, Hamerli Petra, Kókai Sándor, Kőő Artúr, Ligeti Dávid, Miklós Péter, Nánay Mihály, Olasz Lajos, Raffay Ernő, Sokcsevits Dénes, Szávai Ferenc, Tóth Imre, Tóth Marcell, Ujváry Gábor, Vizi László Tamás – rövid, de magas színvonalú válaszokat adott a kérdésekre. Így született meg a „*Trianon kiskaté*”. Úgy véljük, hogy ezen kiváló történészek sorait olvasva mindenki megérti, hogyan és miképpen született meg a magyar nemzetre tragikus következményekkel járó trianoni békediktátum.

10. Reprint kiadványok

Nagy számban jelentek reprint könyvek, illetve azok újra tördelt, lábjegyzettel ellátott változatai. Ezek megjelentetését nagy mértékben elősegítette, hogy 2020-ra a két világháború közt megjelent ún. irredenta-revizionista könyvek esetében lejárt a 70 évig érvényes szerzői jogdíj. Így ezek a könyvek ingyen kerülhettek a kiadók célkeresztjébe.

A centenáriumra megjelent reprint kiadványok egyik érdekessége, hogy Székesfehérvár Megyei Jogú Város Trianon Centenáriumi Emlékbizottsága megjelentette Juhász Viktor (az 1920-as években a város főlevéltárosa) 1927-ben írt könyvét, melynek címe: „*A proletárdiktatúra Székesfehérvárott. Függelék: A román megszállás*”. Ez azt jelenti, hogy egy helytörténeti munka reprint kiadása történt meg.

Ezen a helyen kell megemlítenünk, hogy Budapesten szintén újra kiadták a *Kosztolányi Dezső* által szerkesztett, először 1921-ben megjelent „*Vérző Magyarország. Magyar írók Magyarország területéért*” kötetet. A kiadás érdekessége, hogy a kötet a Gyurgyák János által összeállított „Trianon 100” címet viselő 3+1 kötetből álló dobozkönyv egyik köteteként jelent meg. A dobozkönyv könyv másik két kötet az „*Emlékező Magyarország I-II.*” címet kapta, míg a +1 kötetbe a korabeli térképek reprintjei kerültek.

11. Lokális kérdésekkel foglalkozó művek

A centenáriumhoz kapcsoló kutatások során megjelent az ún. „lokális Trianon”, mint új kutatási terület. Miért és milyen célokkal született meg ez az új kutatási irány? A válasz: a trianoni békediktátum történetét globális nézőpontból (versailles-i békerendszer) és a nemzeti keretek (értsd a magyar állam) szempontjából a magyar történészek már alaposan megírták (bár még néhány fehér folt maradt). Könyvek születtek arról, hogy mi történt a versailles-i békekonferencián, vagy mi történt a magyar állammal nagypolitikai nézőpontból. A „lokális Trianon projekt” újdonsága abban rejlik, hogy egy alulról felfelé történő építkezés segítségével ugyanezen történetet a történészek lokális nézőpontból építik fel. Végül a folyamat végén a sok lokális történetből születik meg a nagy országos kép. Mit jelent ez pontosan? A témakörrel foglalkozó történészek megírnak olyan eseményeket, amelyek egy-egy vidéki városban, vagy egy-egy megyében történtek, de országos jelentőségűvé váltak. Tipikus példa a soproni népszavazás. Kiadnak az események megértéséhez szükséges – zömében helyi – forrásokat. Bemutatnak olyan vidéken történt eseményeket, amelyek kilógnak az országos folyamatokból. Például a székesfehérvári esetet: miközben az országban sorra alakultak a Károlyi kormányt támogató helyi Nemzeti Tanácsok, Székesfehérvár városa megvonta a bizalmat Károlyi Mihály kormányától. Bemutatják, hogy egy-egy város, egy-egy megye szempontjából rövid- közép- és hosszú távon mit jelentett Trianon. Például számba veszik a trianoni béke gazdasági hatását a városra/megyére (vonzáskörzet és/vagy piacvesztés, etc.).

A lokális Trianon kutatási iránnyal foglalkozó művek közül a kézirat lezárásáig (2023. március 1.) két tanulmány született meg, egyrészt „*Lokális Trianon 1. Csongrád, Csanád és Torontál vármegye az összeomlás éveiben 1918–1920.*” másrészt „*Lokális Trianon 2. Szeged az összeomlás éveiben 1918–1920.*” Mindkét tanulmánykötet szerkesztője a Gulyás László - Tóth Marcell – Zeman Ferenc szerkesztői triász. Itt jegyezzük meg, hogy a Lokális Trianon sorozat 3. kötete, mely Pécs városával foglalkozik hamarosan megjelenik.

12. Helytörténeti kiadványok

Napjainkban Magyarországon 2874 település – ezek közül 348 város – létezik. Ezek túlnyomó része megrendezte a saját Trianon ünnepségét, illetve megjelentetett valamiféle olyan kiadványt (emlékkönyv, almanach, etc.), mely arról szólt, hogy az adott települést gazdasági és kulturális életét, lakóit hogyan érintette a békediktátum. Ezen kiadványok megszámlálhatatlanok, ezért csupán egy példát mutatunk be: Csongrád-Csanád (vár)megyében önálló kötetten emlékeztek a békediktátum évfordulójára. Ide sorolható a megyei önkormányzat kiadványa, amelynek fejezeteit Róttár Krisztina szerkesztésében a helyi levéltár munkatársai készítették. A 120 oldalas mű általános bevezetőjét Zeman Ferenc (Csongrád-Csanád megye a történelem vi-

haraiban), a Szegedről és a Torontál vármegyéről szóló fejezeteket Tóth Marcell, a Csongrád vármegyei részt Farkas Csaba írta, Hódmezővásárhely Trianonját Varsányi Attila, Makóét a könyv szerkesztője dolgozta fel.

Szegeden a helyi kulturális és várostörténeti lap, a Szeged folyóirat tematikus számmal (2020/5–6. szám) emlékezett az évfordulóra. A felkért szerzők a település aktív helytörténészei közül kerültek ki, de az előbbi munkával ellentétben a tanulmányokat csak az évforduló köti össze. Többek között Nagy Miklós a békeszerződéssel kapcsolatos korabeli helyi illúziókról, Tóth Marcell „A Délvidéki Országzászló és a szegedi országzászlók” sorsáról, Miklós Péter Glattfelder Gyula püspökről írt e számban. Mindkét említett példában közös, hogy az írások az interneten is elérhetőek, így a helyi terjesztés miatti nehezebb elérhetőséget ellensúlyozza a világháló nyitottsága.

13. Levéltári és múzeumi kiadványok

A megyei (napjainkban már vármegyei) levéltárak, továbbá a kisebb nagyobb múzeumok a településekhez hasonlóan megrendezték saját konferenciáikat, kiállításait, illetve megjelentették saját kiadványaikat. Becslések szerint legalább több tucatnyi ilyen kiadvány született meg, ezért csupán egy példát levéltári kiadványokra: Bernátsky Ferenc – Kovács Ferenc szerzőpáros, „*Hódmezővásárhely Trianon Emlékalbuma*” címmel adott ki egy tipikus múzeumi kiadványt. A kötet közel száz fotóval – és az azokat kísérő rövid leírással – mutatja be a város közgyűjteményeiben, intézményeiben, valamint polgárainál fellelhető Trianon relikviákat, úgymint fényképek, képeslapok, szobrok, plakátokat, jelvényeket. Talán ezen tárgyak közül a legspeciálisabbak az ajtódíszek.

14. Térképek

Úgy véljük, hogy egy térkép sokszor többet elmond egy-egy állam megszületéséről vagy széthullásáról, mint egy több tízezer karakterből álló tanulmány. Ahhoz pedig, hogy a történész és művének olvasója megértse magát az adott esemény mi-kéntjét és hogyanját, ismernie kell azt a földrajzi teret és annak sajátosságait, amelyben az adott történelmi eseménysor megtörtént. Szakirodalmi ismereteink szerint a térképek kategóriában négy kötet jelent meg.

Az első kötet Fazekas Zoltán és szerzőtársai által szerkesztett „*Térkép(telen) Trianon*” című térképgyűjtemény. Sajnos a talányos címet sem a szerkesztő, sem az előszót író Romsics Ignác nem magyarázza meg. Amit viszont biztosan tudunk, hogy a kötet 86 színes térképet, nagy számú grafikont és diagrammot tartalmaz, melyek nagyon plasztikusan mutatják be, hogy a magyar határok hogyan jöttek létre, és miért pont ott húzta meg őket a békekonferencia, valamint mindennek milyen hosszú távú következményei (pl. vízrajzi, gazdasági, etnikai, kulturális, etc.) voltak. Mind-

ezeket a vizuális eszközöket jól kiegészíti a Száray Miklós által írt kísérő tanulmány, mely szinte mindegyik térképet, diagrammot értelmez.

A második megemlíthető kötet „A trianoni békediktátum története hét kötetben” elnevezésű sorozat IV. kötete, mely a „*Térképek a trianoni békediktátum történetéhez.*” címet viseli. A kötet a centenárium előtt tisztelegve 100 térképet és 100 szócikket tartalmaz. A kötet oly módon van szerkesztve, hogy egyik oldalon a térkép található, míg vele szemben a kb. 2000 karakter terjedelmű szócikk. A két eszköz együttes alkalmazása lehetővé teszi, hogy az olvasók világos képet kapjunk arról, hogy a versailles-i békerendszer eredményeként területileg hogyan rendeződött át Közép-Európa, és ezen belül mi történt az Osztrák–Magyar Monarchiával különös tekintettel a Magyar Királyságra. A nyolc fejezetből álló kötetből különösen két fejezetet tartunk fontosnak, egyrészt az első fejezetet, mely olyan térképeket közöl, amelyek bemutatják az Osztrák–Magyar Monarchia, és különösen a Magyar Királyság háború előtti legfontosabb jellemzőit. Ennek során térképek foglalkoznak a Kárpát-medence domborzatával, vízrajzával, a dualista állam közigazgatási beosztásával, gazdasági térszerkezetével, vasúthálózatával. Továbbá számos térkép – az 1910. évi népszámlálás adataira támaszkodva – az etnikai struktúrákat tárja fel, megyei és járási szinten. Másrészt fontosnak tartjuk a kötet hetedik fejezetét, amely bemutatja, hogy a területileg döbbenetes mértékben megcsonkított Magyar Királyság új határainak számos kifejezetten negatív következménye volt az élet szinte minden területére. Ez a fejezet a térképek és szócikkek segítségével ezeket a következményeket vázolja fel. A térképek az alábbi témákra térnek ki: a Magyar Királyság területi feldarabolása, az etnikai terek felbontása (megyei és járási szinten), a vasútvonalak futása és a trianoni határvonal, a térszerkezet felbontása, közigazgatási kérdések, a kisebbségi sorsba kényszerített magyarok területi elhelyezkedése.

A harmadik fontos kötetet a Központi Statisztikai Hivatal adta ki, „*A számon tartott nemzet. A Trianon előtti és utáni évtizedek Magyarországa statisztikai térképeken*” címmel. 1867 és 1945 között a Központi Statisztikai Hivatal önálló térképészeti műhellyel rendelkezett, amely a hivatal által gyűjtött statisztikai adatokat térképre vitte. Ily módon több mint ezer térkép született meg ezen időszakban. Ezekből válogatott ki a szerkesztői csapat 250 térképet, melyekről úgy vélte, hogy kiváló módon mutatják be az 1918 előtti Magyar Királyság és trianoni békediktátum eredményeképpen megszülető Csonka-Magyarország – és természetesen a 3 millió magyar kisebbséget keretei közé került utódállamok – jellemzőit, társadalmi és gazdasági folyamatait. Mindegyik térkép megértését magas szakmai színvonalon megírt kísérő tanulmányok teszik lehetővé. Ennek következtében a kötet terjedelme több mint 400 oldal.

Kijelenthetjük, hogy az általunk ismert különféle kategóriákba sorolt centenáriumi művek közül ez a kötet a legszebb kivitelezésű!

A negyedik kötet Segvey Dániel munkája. Ennek történeti háttere az alábbi: Teleki Pál 1918 őszén felismerte, hogy a magyar félnek fel kell készülnie a békekonferen-

ciára. Kezdeményezésére a 1918 őszen a Magyar Földrajzi Társaság hozzákezdett olyan térképek és adatsorok elkészítéséhez, melyekkel a békekonferencián akarták bemutatni a magyar álláspontot. A kötet ezen munka legfontosabb eredményét – mely az alábbi címet viseli: „*Magyarország néprajzi térképe (1918)* – mutatja be.

15. Kronológiák és további kézikönyvek

Szakirodalmi ismereteink szerint ebben a kategóriában mindössze két mű jelent meg. Az egyik a Gyulai György és Demkó Attila szerzőpáros „*Napról napra Trianon*” című kötete. A kötet időhatárai szélesek: a kezdődátum 1918. január 1. Ezen a napon a központi hatalmak csapatai az összes fronton (Balkán, Oroszország) idegen földön álltak. A küzdelem az Osztrák–Magyar Monarchia határain kívül folytak. A hadi helyzet nem mutatott arra, hogy 11 hónappal később – 1918. novemberében – a Monarchia már nem létezik. A kötet záródátum pedig 1924. február 5. Ezen a napon történt meg Somoskő-Ujfalu és Somoskő hivatalos visszacsatolására Csonka-Magyarországhoz. A szerzőpáros a kezdő- és zárópont között több száz dátummal és a hozzátartozó rövidebb-hosszabb szócikkkel mutatja be a trianoni békediktátum megszületésének folyamatát, előzményeit és következményeit.

Alfejezetünk címébe azért került a további kézikönyvek elnevezés, mert ebbe a kategóriába kell besorolnunk Molnár László középiskolai tanár által írt segédkönyvet, mely a „*Trianon-kislexikon*” címet kapta. A kötet 900 szócikket tartalmaz. Az első szócikk az Antibolsevista Comité nevű ellenforradalmi szervezetet definiálja, míg az utolsó szócikkben a „*Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot!*” Edvard Benes által 1916-ban írt propagandakönyv tartalmát ismerteti röviden a szerző. A szerző úgy nyilatkozott, hogy szócikkek kiválasztásának alapja azt volt, hogy olyan fogalmak, földrajzi nevek és személyek szerepeljenek a kötetben, melyek az általános- és középiskolai történelem anyagában szerepelnek. De a kislexikon a történelem iránt érdeklődő szélesebb olvasóközönség is használhatja.

BIBLIOGRÁFIA

Jelen bibliográfiában azon köteteket tüntettük fel, melyeket fentebb bemutattunk, elemeztünk.

1. Emlékiratok és naplók

1.1. A magyar főszereplők emlékiratai

Arz Artúr (2021): *Harc és összeomlás. Az Osztrák-Magyar Monarchia emlékirata az első világháborúról.* A fordítást az eredetivel összevetette és átdolgozta Ligeti Dávid.

Batthyány Tivadar (2017): Beszámolom I–II. Szépmíves Kiadó. Budapest. Első megjelenés 1927, szerzői kiadásként.

Egan Lajos naplója (2019): Impériumváltás Fiumében a kormányzóhelyettes szemével 1918–1920. MTA Bölcsészettudományi Központ Történettudományi Intézet. Budapest. Első megjelenés: 2019 előtt nem jelent meg.

Ifj. gróf Andrássy Gyula (2018): A világháború problémái. Szépmíves Kiadó. Budapest. Első megjelenés 1921, a Légrády könyvkiadónál.

Kozma Miklós (2019): Az összeomlás 1918–1919-ben. Kárpátia Stúdió. Budapest. Első megjelenés 1933, az Athenaeum könyvkiadónál.

Lukachich Géza (2019): Magyarország megcsonkításának okai. Kárpátia Stúdió. Budapest. Első megjelenés 1932, a Nyugdíjas Katonatisztek Egyesülete kiadásában.

1.2. A magyar mellékszereplők emlékiratai

1.2.1. A Kárpátia Stúdió által kiadott emlékiratok

Barabás Béla (2022): Az aradi szabadságharcos. Küzdelmek a magyar Parlamentben és a román impérium alatt. Kárpátia Stúdió. Budapest.

Bernhard Zsigmond SJ – Lányi Endre SJ (2022): Jezsuiták a Tanácsköztársaságban 1919. Emlékképek a Tanácsköztársaságban. Kárpátia Stúdió. Budapest.

özv. Cebrian Istvénné és Vécsey Magdolna (2022): Örvényben. Napló a csehszlovák megszállástól a kommün bukásáig. Kárpátia Stúdió. Budapest.

Esterházy Miklós, gróf – Podmaniczky György, báró (2023): Amikor a káosz ünnepe. Napló jegyzetek a Károlyi-puccstól a vörös diktatúráig. Kárpátia Stúdió. Budapest.

Gávai Gaal Jenő (2022): Katakizma 1918–1919–1920. Kárpátia Stúdió. Budapest.

Révay Mór Jánosné (2020): A bolsevizmus napjai. Naplójegyzetek 1918–1919. Kárpátia Stúdió. Budapest.

Róna Lajos (2023): Ország a pácban. Egy újságíró az 1918–1919-es összeomlásban. Kárpátia Stúdió. Budapest.

Szent-Gály Aurél (2023): Máramarosszigeti napló. Kárpátia Stúdió. Budapest.

1.2.2. Különbféle kiadók által kiadott emlékiratok

A Trianon Kiskönyvtár 2022-ig megjelent kötetei

1. kötet Apponyi Albert: Vádbeszéd 1920. – Horváth Jenő: A trianoni béke megalkotása 1915 – 1920.

2. kötet Tonelli Sándor: A franciák Szegeden – Jakabffy Elemér: A magyar államhatalom utolsó hónapjai Krassó-Szörény vármegyében.

3. kötet Szviezsényi Zoltán: Hogyan veszett el a Felvidék?

4. kötet Bethlen István: Hogyan bánt el a trianoni szerződés a Duna-medence kisépeivel? Az erdélyi kérdés – Haiczl Kálmán: Húsz év előtt.

1.2.3. Naplók

L. Balogh Béni – Kunt Gergely – Schmidt Anikó (2018): Trianon arcai. Naplók, visszaemlékezések, Levelek. Libri Kiadó. Budapest.

1.3. Külföldi szereplők emlékiratai

Harry Bandholtz (2020): A Bandholtz-napló. Fekete Sas Kiadó. Budapest.

Guido Romanelli (2022): Küldetésem Magyarországon a Tanácsköztársaság és a román megszállás idején. Ludovika Egyetemi Kiadó. Budapest.

2. Forrásközlések

2.1. Különbőféle kiadók által kiadott forrásközlések

Penner Orsolya szerk. (2019): Trianon (a békeszerződés teljes szövege) Szépmíves Könyvek. Budapest.

Bank Barbara – Kovács Attila Zoltán: (2022): Trianon - A diktátum teljes szövege Erdélyi Szalon.

L. Balogh Béni (2020): Erdélyből jelentik. A Károlyi-kormány nemzetiségi minisztériumának válogatott anyagai 1918. november 3.–1919. január 29. Iskola Alapítvány Kiadó – Magyar Nemzeti Levéltár. Kolozsvár – Budapest.

Kövér István (2019): A Tanácsköztársaság Vas vármegyében. Magyar Nyugat Könyvkiadó. Szombathely.

Popély Árpád – Simon Attila szerk. (2020): Akaratunk ellenére...” – Dokumentumok a csehszlovákiai magyarság történetéből 1918 –1922. Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja.

Zeidler Miklós szerk. (2020): Trianon - Nemzet és emlékezet. 2. kiadás. Osiris Kiadó. Budapest.

2.2. „A Trianon dokumentumok és tanulmányok” sorozatban megjelent forrásközlések

Hornyák Árpád (2021): Szerb iratok a trianoni békeszerződésről. MTA BTK Történettudományi Intézet. Budapest.

Juhász Balázs (2018): Trianon és az olasz diplomácia. Dokumentumok a békeszerződés előkészítéséről 1919-1920. MTA BTK Történettudományi Intézet. Budapest.

- Glant Tibor (2020):** Az Egyesült Államok útja Trianonhoz. Az Inquiry és Magyarország jövője, 1917-1918. Források. MTA BTK Történettudományi Intézet. Budapest.
- L. Balogh Béni (2020):** Románia és az erdélyi kérdés 1918–1920-ban. Dokumentumok. MTA BTK Történettudományi Intézet. Budapest.
- Simon Attila (2019):** Csehszlovák iratok a magyar-szlovák államhatár kijelöléséhez (1918–1920).
- Wintermantel Péter – Umemmura Yuko (2021):** Trianon és a japán diplomácia. Magyar vonatkozású japán diplomáciai dokumentumok 1914–1923.

3. Monográfiák

3.1. Monográfiák magyar történészek tollából

- Ablonczy Balázs (2020):** Ismeretlen Trianon. Az összeomlás és a békeszerződés történetei, 1918–1921. Jaffa Kiadó. Budapest.
- Ablonczy Balázs (2021):** Száz év múlva lejár? Újabb Trianon Legendák. Jaffa Kiadó. Budapest
- Balla Tibor (2019):** Szarajevó, Doberdó, Trianon - Magyarország az első világháborúban. Scolar Kiadó. Budapest.
- Domonkos László (2019):** In memoriam Kratochvil Károly. Nemzetstratégiai Kutatóintézet. Budapest.
- Hatos Pál (2018):** Az elátkozott köztársaság. Jaffa Kiadó. Budapest.
- Hatos Pál (2021):** Rossz fiúk világforradalma - Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság története. Jaffa Kiadó. Budapest.
- Kosztó Gyula (2023):** A Tanácsköztársaság Kárpátalján. Erőszakkutató Intézet. Budapest.
- Raffay Ernő (2023):** Mr. Trianon. Scotus Viator, a magyarok legnagyobb ellensége. Kárpátia Stúdió. Budapest.
- Révész Balázs (2022):** Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadserege 1918–1919-ben. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. Budapest.
- Romsics Ignác (2020):** A trianoni békeszerződés. 2. kiadás. Helikon Kiadó. Budapest.
- Romsics Ignác (2022):** Erdély elvesztése 1918 –1922. Helikon Kiadó. Budapest.
- Simon Attila könyve (2021):** Az átmenet bizonytalansága. Az 1918/1919-es impériumváltás Pozsonytól Kassáig. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Bölcsészettudományi Kutatóközpont. Spmorja – Budapest.
- Vizi László Tamás:** A kényszernek engedve. A trianoni békediktátum aláírása és ratifikációja, 1920. Ráció Kiadó. Budapest.

3.2. Magyar nyelven megjelent monográfiák külföldi történészek tollából

Cartledge, Bryan (2021): Trianon egy angol szemével” 2. kiadás. Rubicon Intézet. Budapest.

Holec, Roman (2020): Diadal és katasztrófa - Trianon egy szlovák történész szemével. Lábnyom Kiadó. Budapest.

3.2. Amatőrök monográfiái

Bánhegyi Ferenc (2019): A három Trianon. A magyar nép zivataros évszázada (1920–2020). Unicus Műhely. Budapest.

Batár Zsolt Botond (2020): Trianon trilógia. Teleki Sámuel Kulturális Egyesület. Budapest.

Drábik János (2018): Százéves Trianon. Döntsük meg? Törödjünk bele? Kik Trianon igazi felelősei? Gold Book Kiadó. Budapest.

Dr. Dobó Attila (2019): A trianoni békediktátum. Oknyomozás. Magyar Kulturális Emlékívek Kiadó. Budapest.

4. Több szerzős művek

Gulyás László (főszerk.): A trianoni békediktátum története hét kötetben” sorozat 2023 decemberéig megjelent kötetei:

Gulyás László (szerk.): I. kötet: Trianon Nagy Háború alatti előzményei, az Osztrák–Magyar Monarchia bukása 1914–1918

Gulyás László (szerk.): II.1. kötet: A katonai megszállástól a magyar békedelegáció elutazásáig 1918–1920. A Magyar Királyság összeomlása és megszállása.

Gulyás László (szerk.): II.2. kötet: A katonai megszállástól a magyar békedelegáció elutazásáig 1918–1920. A párizsi békekonferencia és Magyarország

Gulyás László (szerk.): III. kötet: Apponyi beszédétől a Határmegállapító Bizottságok munkájának befejezéséig

Gulyás László et al.: IV. kötet: Térképek a trianoni békediktátum történetéhez

Gulyás László (szerk.): V. kötet: Párhuzamos Trianonok, a Párizs környéki békek. Versailles, Saint-Germain, Neuilly, Sèvres, Lausanne és a versailles-i békerendszerhez kapcsolódó

5. Egyetemi tankönyv

Gulyás László szerk. (2019): Trianonról közérthetően. Tizenkét előadás a nemzeti, polgári, konzervatív történetírás jegyében. Szegedi Egyetemi Könyvkiadó–Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. Szeged.

6. Életrajzok

Sziridopulosz, Archimédesz (2021): Küzdelem utolsó vérig. Gróf Tisza István pályája beszédeiben leveleiben és

Ligeti Dávid (2019): Előre Arz! Kriterion Könyvkiadó. Kolozsvár.

Nánay Mihály (2018): Habsburg József a katona és a politikus 1914–1924. Unicum Műhely. Budapest.

7. Konferenciakötetek

Barna Attila szerk. (2020): Trianon 100. Tanulmányok a békeszerződés centenáriuma. Ludovika Egyetemi Kiadó. Budapest.

Bognár Zalán – Rigó Róbert (2023): Trianon utóhatások(k), következmények. Károli Könyvek. Károli Gáspár Refotmátus Egyetem – L' Harmattan Könyvkiadó. Budapest.

Hermann Róbert – Ligeti Dávid szerk. (2019): 1918 – A Nagy Összeomlás. Országház Kiadó. Sorsfordító évek. 1. Budapest.

Hermann Róbert – Ligeti Dávid szerk. (2020): 1918 – A Nagy Szétesés. Sorsfordító évek. 2. Országház Kiadó. Budapest.

Ligeti Dávid – Vörös Boldizsár szerk. (2019): „...minden édennek neve vad poklokat bővöl...”, A Magyar Tanácsköztársaság” Sorsfordító évek. 3. Országház Kiadó. Budapest.

Miklós Péter – Vizi László Tamás szerk. (2022): Összeomlás, Terror, Trianon. Ráció Kiadó. Budapest – Székesfehérvár.

Sziridopulosz, Archimédesz szerk. (2021): Trianoni Szemle Emlékkönyv 2020. L'Harmattan. Budapest.

Újváry Gábor szerk. (2019): Trianon és a magyar felsőoktatás I. kötet. Veritas Magyar Napló. Budapest.

Újváry Gábor szerk. (2019): Trianon és a magyar felsőoktatás II. kötet. Veritas Magyar Napló. Budapest.

Újváry Gábor szerk. (2021): Trianon és a magyar felsőoktatás III. kötet. Veritas Magyar Napló. Budapest.

Újváry Gábor szerk. (2022): Trianon és a magyar felsőoktatás IV. kötet. Veritas Magyar Napló. Budapest.

Újváry Gábor szerk. (2022): Trianon és a magyar felsőoktatás V. kötet. Veritas Magyar Napló. Budapest.

8. Tanulmánykötetek

Szidiropulosz Archimédesz (2020): Trianoni Szemle Emlékkönyv 2020. Budapest.

Müller Rolf – Takács Tibor – Tulipán Éva (2019): Terror 1918–1919. Forradalmárok, ellenforradalmárok, megszállók. Jaffa Kiadó. Budapest.

9. Kiskaté

Gulyás László-Sziridopulosz, Archimédesz szerk. (2021): Trianon kiskaté. L'Harmattan Kiadó. Budapest.

10. Reprint kiadványok

Juhász Viktor (2020): A proletárdiktatúra Székesfehérvárott. Függelék: A román megszállás. **Első kiadás:** 1927, Székesfehérvár.

Gurgyák János szerk. (2020): Trianon 100. Dobozkönyv 3+1 kötetten. Osiris Kiadó. Budapest.

Szerkesztő nélkül: Trianon 100 - Trianon Almanach - 7 könyv egyben. Magyar Menedék Kiadó. Budapest.

11. Lokális kérdésekkel foglalkozó művek (csak Csongrád vármegye)

Gulyás László – Tóth Marcell – Zeman Ferenc szerk. (2021/a): Lokális Trianon 1. Csongrád, Csanád és Torontál vármegye az összeomlás éveiben 1918–1920. Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged.

Gulyás László – Tóth Marcell – Zeman Ferenc szerk. (2021/b): Lokális Trianon 2. Szeged az összeomlás éveiben 1918–1920. Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged.

12. Helytörténeti kiadványok (csak Csongrád vármegye)

Rotár Krisztina szerk. (é.n.): Csongrád–Csanád megye a történelem viharáiban. Szeged, Csongrád-Csanád Megyei Önkormányzat. Szeged.

13. Levéltári és múzeumi kiadványok (csak Csongrád vármegye)

Bernátsky Ferenc – Kovács Ferenc (2020): Hódmezővásárhely Trianon Emlékalbuma 1920-2020. Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ és a Hősi Emlékművek Ápolásáért Alapítvány közös kiadása. Hódmezővásárhely.

14. Térképek

Gulyás László főszerkesztő (2020): A trianoni békediktátum története hét kötetben. IV. kötet: Csüllög-Gábor-Gulyás László- Suba János (2020): Térképek a trianoni békediktátum történetéhez. Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged.

Fazekas Zoltán et al. (2020): Térképtelen (?) Trianon. Cartográfia Tankönyvkiadó. Budapest.

Rózsa Kálmán – Kovács Barna (2020): A számontartott nemzet. A Trianon előtti és utáni évtizedek Magyarországáa statisztikai térképeken. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.

Segyevy Dániel (2022): Térképművek Trianon árnyékában - Magyarország néprajzi térképe (1918). Iskola Alapítvány. Budapest.

15. Kronológiák és további kézikönyvek

Gyulai György – Demkó Attila (2020): Napról napra Trianon 1918–1924. Reakció Kiadó. Budapest.

Molnár László (2020): Trianon-kislexikon A-tól Z-ig. Inter-IKU-MNYTKNT. Budapest.